

УДК 811.161.2'373(045)

Семашко Т. Ф.

ПЕРЦЕПТИВНИЙ І НЕПЕРЦЕПТИВНИЙ ЗМІСТ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ СМАКОВОГО МОДУСУ СПРИЙНЯТТЯ

Етнокультурні стереотипи чуттєвого сприйняття є конденсатом соціально-групового досвіду та міцно пов'язуються в українській культурній традиції з певними явищами навколишньої дійсності. Надійним джерелом інформації вивчення етностереотипів є лексикографічні праці.

Ключові слова: чуттєве сприйняття, смаковий модус перцепції, вербальна репрезентація, етнокультурні стереотипи.

Семашко Т. Ф. Перцептивное и неперцептивное содержание этнокультурных стереотипов вкусового модуса восприятия. – Статья.

Етнокультурные стереотипы чувственного восприятия выступают конденсатом социально-группового опыта и прочно связаны в украинской культурной традиции с определенными явлениями окружающей действительности. Надежным источником информации изучения этностереотипов являются лексикографические работы.

Ключевые слова: чувственное восприятие, вкусовой модус перцепции, вербальная репрезентация, этнокультурные стереотипы.

Semashko T. F. Perceptual and nepertseptual content of ethnic stereotypes gustatory perception mode. – Article.

Ethnic stereotypes of sensory perception are the condensation of social and group experiences and strongly linked to the Ukrainian cultural tradition with certain phenomena of reality. Reliable source of information for their study have lexicographical work.

Key words: sensory perception, gustatory mode of perception, verbal representation, ethnic stereotypes.

Кожна людина потребує класифікації вражень, які надходять із зовнішнього світу, і вибіркової реакції на них. Це закон адаптації та необхідна умова для кодування й організації нових програм діяльності, яку виконують особистісні установки. Відповідно, будь-який феномен навколишнього світу спочатку сприймається органами чуття (ми бачимо, чуємо, відчуваємо тощо), потім логічно осмислюється, після чого відбувається його категоризація. Сказане продукує пошук нових шляхів вирішення центральних проблем функціонування мови в контексті безперервно поновлюваних знань про її ментальну основу, зумовлює залучення когнітивного підходу до вивчення мовних явищ, постульованого розумінням того, що мовні проблеми не можна розв'язати без урахування принципів, що визначають і регулюють пізнавальну діяльність людини, як перспективи бачення мови в її різноманітних зв'язках з усіма мисленевими й пізнавальними процесами [4, с. 3].

У межах такого підходу перцептивні стереотипи розглядаються як репрезентанти результатів процесів концептуалізації та категоризації, системи застосовуваних оцінок, соціально закріплених поглядів на світ, які виникають у людській свідомості під час освоєння дійсності та дослідження яких уможливує розкриття глибинних процесів виникнення й сприйняття мовлення.

З огляду на структурну та структурно-семантичну організацію стереотипів сенсорного сприйняття відомості про них можуть бути отримані лише за умови вивчення динаміки становлення системи мовних фактів; відповідно, їх вивчення має вестись як у синхронічному, так і в діахронічному аспектах одночасно, оскільки, як стверджує Є. Курилович, «будь-який повний синхронний опис мови не може обійтись без поняття архаїз-

му та інновації» [5, с. 401]. Таке вивчення можна здійснити лише за умови залучення до аналізу лексикографічних джерел.

Одним із джерел лінгвістичного матеріалу української літературної та живої мови ХІХ – початку ХХ ст. є «Словарь української мови» Б. Грінченка (далі – СУМГ), що слугує опертям для спеціальних лінгвістичних розвідок. На матеріалах цього словника здійснюється вивчення окремих семантичних груп словникового складу мови, що є традиційними в українському мовознавстві.

Ідея системності лексики отримала загальне визнання та знайшла своє втілення в розвідках українських лексикологів О. Волинкіної, Н. Грицак, Т. Гуцуляк, Г. Занько, Н. Зубець, О. Кабиш, Н. Костюк, С. Кульчицької, Т. Марченко, Л. Масенко, Л. Самойлович, М. Скаб, І. Смольянінової, О. Федуневич-Швед, Л. Шутової та інших. Повне ж дослідження історії лексичного складу української мови не можливе без з'ясування історії сенсорного фрагменту словникової презентації мови ХІХ ст., що лишився на периферії лінгвістичних досліджень (І. Іншакова).

Ставимо за мету виділити, описати та проаналізувати етнокультурні стереотипи сенсорного сприйняття певної історичної доби, заґрунтовані на смакових перцептивних реакціях, що як результат своєрідного відбиття світу етнічною свідомістю підтримують і генерують характерні риси етносу, систему групових етнокультурних норм і цінностей. Розгляд етнокультурних стереотипів із сенсорним компонентом допоможе встановити історію окремих слів, системні відношення, зміни в семантиці лексем, розвиток вторинних значень, що у свою чергу сприятиме висвітленню історії досліджуваної семантичної групи в усій її складності й багатогранності, дозволить охарактеризу-

вати місце та роль стереотипів-образів сенсорного сприйняття в лексичній системі української мови.

Сучасні філологічні дослідження визнають сенсорно-перцептивний аналіз першим рівнем категоризації дійсності, актом, який задає первинні параметри сприйняття й осмислення світу та здійснюється на підставі специфіки дії п'яти перцептивних модусів. До системи відчуттів, що є складовою сенсорної системи індивіда, разом із зором і слухом, запахом і дотиком належить смак. Густативні сенсорні відчуття як складові сенсорної системи індивіда носять більш суб'єктивний характер і зберігають відчутніший зв'язок з емоційним станом людини (смак аксіологічний та суб'єктивний: людину цікавлять смаки й запахи не самі по собі, а лише в тому сенсі, у якому вони приносять їй задоволення/незадоволення [6, с. 61–63]). Результати такої гедоністичної (спрямованої на задоволення, насолоду) інтерпретації перцептивної інформації відображаються на мовному рівні у вигляді вербальних об'єктивацій.

Роль густативного сприйняття в житті людини традиційно залишається менш значимою, ніж роль інших відчуттів, зокрема зору й слуху, які можуть протікати, не викликаючи емоційних переживань, і носять більш об'єктивний, диференційований характер. Однак, як зазначають науковці, смак відіграє важливу функцію захисних реакцій організму на зовнішні подразники, має велике емоційно-психологічне значення для людини [1, с. 3]. Ми поділяємо думку А. Костяєва, що смак є таким же «значимим для людини, як щастя чи надія, оскільки він причетний не просто до пізнання, а до самого буття, до самого існування «Я» [3, с. 49]. Подібним є висловлювання Е. Кондільяка: «Смакові відчуття впливають на людину сильніше, ніж запахи, і визначають її стан більше, ніж звуки, оскільки необхідність у харчуванні робить для людини смак більш необхідним» [2, с. 234].

Лексика смакового сприйняття є кількісно достатньо обмеженою, підтвердженням чого є функціонування в мові XIX ст. незначної кількості номенів на позначення смакових відчуттів. Письмові пам'ятки підтверджують, що з давніх часів люди розрізняли солодкий, гіркий, кислий і солоний смаки. Проте така чотириккомпонентна координатна схема смакового сприйняття є дуже приблизною. Так, за матеріалами СУМГ у системі смакових назв досліджуваного періоду можна виділити ядерну зону, яку утворюють прикметники *гіркий*, *солодкий*, і периферійну, до якої належать ад'єктиви *кислий*, *медовий*, *смаковитий*, *осолодуватий* та їхні похідні; умовно до означеної зони відносимо іменник *смак*, що є видовою назвою. Відповідні номінації протиставляються у свідомості мовців як назви різних смаків, смислові відношення між якими не зводяться ні до антонімічних, ні до градаційних; саме вони, маючи ви-

сокий ступінь продуктивності, у результаті різних мовленнєвих процесів формують етнокультурні стереотипи різного ступеня перцептивності.

Аналіз атрибуцій номенів лексико-семантичного поля «смак» можливий лише за умови з'ясування їх сполучуваності з об'єктами референції. З огляду на це вважаємо за доцільне простежити, з якими саме контекстуальними партнерами відповідні лексеми виявляють стандартні синтагматичні зв'язки. Наявність стандартних зв'язків між окремими ознаками й класами субстантивів свідчить про наявність закономірностей утворення стійких синтагматичних моделей. При цьому фіксуємо каркас усталених сполучень (*гіркі сльози*, *гірке ридання*, *гірка праця*, *гірка скорбота*), які набули статусу стереотипних образів у мові попереднього періоду, тому нами розглядатися не будуть.

Матеріали СУМГ свідчать про домінуючу позицію ад'єктива *гіркий* щодо творення етнокультурних стереотипів у межах густативного модусу перцепції. Зокрема, спостережено, що відповідний прикметник виявляє стандартні зв'язки з конкретними (*полин*, *хата*, *шаг* (дрібна монета), *губа*) та абстрактними (*доля*, *життя*, *гостина*, *світ*, *голос*, *слово*, *схлипування*, *горювання*) іменниками, що є базою творення як власне перцептивних, так і неперцептивних стереотипів із різною негативною аксіологією.

Так, вихідна густативна ознака лежить в основі ботанічної назви *гіркий полин* («трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих із міцним запахом і гірка на смак» [8, т. 7, с. 68]), який до того ж в українській лінгвокультурі споконвіку був еталоном ознаки «гіркий». Проте заглибленість у зміст сполучення виявляє глибоке чуттєве коріння сфери гендерних стосунків, що у свою чергу зумовлює ментальне прочитання сполуки: «непрості взаємини з представниками протилежної статі», «гіркота інтимних стосунків» (*Волила б я гіркий полин їсти, як з тобою на посаді сісти* [7, т. 3, с. 283]), що продукує подальший значеннєвий ряд «нелюбий, немилий суджений», «сум», «печаль», «душевні муки», «важка доля» (*Ой в нелюба гірка губа, ще й гірша полиночку* [7, т. 3, с. 283]). Відповідне значення семантично вмотивоване й підкріплене сполученням *гірка губа* на фоні порівняння з *гірше полиночку*, у якому зменшено-пестлива форма нівелює негативну маркованість рослини. А оскільки наші пращури вірили в магічну силу полину (використовували його також у народній медицині), то із цього постає додаткова сема «відворотна сила» (*Вона її напувала гірким полином* [7, т. 3, с. 283]) щодо всякої нечисті, зокрема, у Зелені свята проти русалок і мавок.

Результатом поєднання сенсорної та абстрактної характеристик є узагальнений стереотипний

номінативний образ *гіркий* «який зароблений важкою працею» (*Та синові за гіркого (шага) медяник купила* [7, т. 1, с. 285]), у якому об'єкт оцінки мається на увазі. При цьому сенсорне значення смакового компонента («гіркий на смак», «неприємний») переростає в сенсорно-ментальні «який вимагає великого напруження, великих зусиль», «обтяжливий», «надмірний». Як і у випадку із субстантивом *гірка* (*Не дає перевести дихання і через край гіркої (долі) наливає* [7, т. 1, с. 285]) «нещасливий», «безрадісний», «сповнений фізичних і моральних мук, страждань», перехід сенсорного до абстрактного на відповідній ділянці мовної системи продукує розвиток етнокультурних стереотипів соціальної сфери, що заґрунтовані на псевдогустативній ознаці. Серед таких можна назвати сполучення, що є узагальненим образом долі української дівчини, жінки: *гірке горювання* (*Панське кохання – гірке горювання* [7, т. 1, с. 316]); *гірке життя* (*Гірке молодиче життя за ледачим чоловіком та за старою свекрушиною головою* [7, т. 2, с. 441]); *гірка доля* (*Ой коли б же я дознала свою гірку долю, не пішла б же я заміж, не пішла б ніколи* [7, т. 1, с. 411]); *гіркий світ* (*Гіркий світ, а треба жити* [7, т. 1, с. 285]). Вони мають просторово-ментальне тло, що виформовує ядерне значення «нещасний», «сповнений горя, біди». Під світом людина часто розуміє оточення: суспільство, людей, серед яких вона живе, довкілля близьке й далеке. А якщо воно приносить лише страждання, то говориться *гірний мій світ* [7, т. 1, с. 285], що уможливило сему «життя», оскільки *світ* – це життя. Семантична й аксіологічна значимість ознаки «гіркий» увиразнюється словами із суміжною кореневою морфемою (*гірке горювання*), близько розташованими на синтагматичній шкалі корелятами (*світ гіркий та обридлий*), що розширює значеннєву зону стереотипу значеннями «противний», «осоружний», «проклятий», «у якому не хочеться жити» (*Радіючи кинула б вона сей світ: такий він їй гіркий та обридлий* [7, т. 3, с. 25]).

Як псевдосенсорні класифікуємо також стереотипи *гірка хата* та *гірка гостина*, значення яких витрактовується в межах бінарних опозицій «свій – чужий» (*Чужа хата – гірка хата* [7, т. 1, с. 20]), де «не своє» завжди «погане», «гірше, ніж власне», та «бідний – багатий» (*Гірка гостина, коли лиха година* [7, т. 1, с. 318]) зі значенням «злидні», що корелюють у кількісно-ментальній площині.

Однак мова – це не лише виразник соціальних атрибутів, а й знаряддя емоцій, душевних переживань, які узагальнюються на чуттєвому рівні психіки та проявляються у вигляді стереотипів-образів, проєктованих у сферу ментальної характеристики: *гіркі скорботи* «почуття, викликане глибокими переживаннями, стражданнями», «печаль», «сум», «протилежне радості» (*Розсудливі доводи не раз*

спиняли гіркі батькові скорботи [7, т. 1, с. 403]); *гірке схлипування* «уривчастий, судорожний плач» (*Цілу ніч тільки й чути було її глибоке зітхання, її гірке схлипування* [7, т. 4, с. 235]); *гіркий голос* «пригнічений» (*Тоді жиди рандарі горким голосом заволали* [7, т. 2, с. 21]); *гіркі слова* «образливі», «дошкульні» (*Да не лай мене, моя мати, гіркими словами, обіллюся із вечора дрібними сльозами* [7, т. 4, с. 154]). Залучення до з'ясування змісту означеного стереотипу контекстуального партнера, яким виступає дієслово *розіллється*, продукує сферу просторово-ментальної характеристики стереотипного образу та розширює його семантичне поле значеннями «поширюватися», «розноситися в різних напрямках у навколишньому просторі, у певних межах», «говорити про що-небудь довго та із запалом» (*Іноді не втерпить і розіллється гіркими словами* [7, т. 4, с. 48]).

Атрибут «гіркий» у структурі стереотипу виявляє квантитативне значення, продукуючи додаткову сему «сильно», «багато», що спостережено в семантиці стереотипів, базовими компонентами яких є прислівник *гірко* (*гіренько*) і дієслова *заплакати*, *облитися*, *відробляти*, *з'їсти*, *стати*, *вмерти*, роль яких – вказати на дію, акцентовану носієм смакової ознаки, вплинути на аксіологічне наповнення та розширення значеннєвої зони стереотипних образів. Наприклад: *Обіллється гірко сльозами* [7, т. 1, с. 286] – «невтішно»; *Неня лиш заплакала гіренько* [7, т. 1, с. 286] – «безнадійно»; *Як гіренько було відробляти*, – *годі й споминати* [7, т. 1, с. 286] – «тяжко»; *Душі гірко стане, як попогребеши, женучи так швидко човна* [7, т. 3, с. 333] – «прикро»; *Гірко з'їсти, жаль покинути* [7, т. 1, с. 286] – «важко»; *Хто солодко живе, той гірко вмирає* [7, т. 4, с. 166] – «у великих муках». Відповідні значення в межах контекстів підсилено конкретизаторами *сльози*, *жаль*, які впливають на семантику носія ознаки та семантику об'єкта оцінки; функцію підсилення ознаки виконує й зменшено-пестлива форма ступеня якості вербалізатора ознаки – прислівник *гіренько* (*гіренько відробляти, заплакала гіренько*), а також близько розташовані на одній синтагматичній шкалі опозитиви *солодкий – гіркий*.

Уявленню про гірке в мовній картині світу українців протиставлене розуміння солодкого, заґрунтованого на виразній аксіології останнього як приємного, бажаного. Сполучуваність носія густативної ознаки (як власне смакової, так і псевдосмакової) та об'єкта оцінки уможливило реалізацію відповідної ознаки в структурі етнокультурних стереотипів, що відтворюють позитивно оцінні значення.

Матеріали СУМГ фіксують обмежений ряд усталених виразів, заґрунтованих на густативній ознаці (*солодкий снів, солодкий голос, солодкі*

слова, медові слова), який постійно поповнюється новими стереотипами-образами. Зокрема, власне густативна ознака лежить в основі творення таких сполучень: *солодкий мед* (*На базарі солодкий мед виставляла* [7, т. 1, с. 189]); *солодке, як цукор* (*Солодке, як цукор* [7, т. 4, с. 436]); *солодкий, що аж страх* (*Мені розказував цимбалістий, а йому говорив басистий, що як вони у жидів грали весілля, то жиди їли, і такий, каже, солодкий, що аж страх* [7, т. 4, с. 429]). Узагальнення у вигляді порівнянь – простого порівняння із цукром як еталоном відповідної ознаки та прихованого *що аж страх* – лише увиразнюють смакову якість і продукують її градацію. Послідовний перехід від нижчого ступеня якості до вищого відбувається за рахунок різних мовних засобів, зокрема, за допомогою форми ступінювання носія ознаки (*Робак вліз у хрін та й думав, що вже немов солодшого коріння* [7, т. 4, с. 25]), коли рух від сенсорного до абстрактного зумовлює глибоко ментальне значення «перебільшення своєї значимості». Градація смакової ознаки можлива також за рахунок нанизування лексем з усе більш підсилюючими значеннями (*Масенький та солоденький, гадав би сь з меду та цукру* [7, т. 4, с. 436]). Такі лексеми можуть виступати або як семантично близькі одиниці (*солодкий мед*), або як семантичні кореляти (*масенький, солоденький*). Однак спостережено, що в означеному стереотипі корелюють сенсорна й ментальна складові, що уможливило додаткові конотації «облесливий», «схильний підлещуватися до кого-небудь».

Сема «облесливо» лежить також в основі творення стереотипу сфери міжособистісних стосунків, заґрунтованого на псевдосенсорній ознаці *на солодкім меду обізватися*, у якому простежується значення «заговорити красномовно, промовисто» (*І шумить, і гуде, дрібен дощик іде, – ой хто ж мене молодую та й додому доведе? Обізався козак на солодкім меду: «Гуляй, гуляй чорнобрива, я додому доведу!»* [7, т. 2, с. 414]) з подальшою градацією ознаки «переконливо», «спокусливо». Усічення виразу шляхом «видалення» лексеми *обізватися* уможливило виникнення іншого значення, заґрунтованого на густативній ознаці, – *солодкий медочок* «хмільний напій, приготовлений з меду», «медовуха». Уведений до контексту конкретизатор-дієслово *пропила* продукує рух від сенсорного до абстрактного та уможливило ментальне прочитання відповідного стереотипу «алкоголь» (*Пропійця, пропійця! Пропила дочку на солодкім медочку* [7, т. 3, с. 476]) і далі «зло», «зрада», а зменшено-пестливе використання лексем *на солодкім медочку* уможливило розширення значеннєвої зони додатковою семою «улюблений хмільний напій».

Відповідне значення є ядерним у контексті псевдогустативних стереотипів: *горілочка соло-*

денька, бражечка медовая, горілка смаковита, горілка осолодувата. Носіями смакової ознаки у відповідних сполученнях є контекстуальні синоніми, що утворюють своєрідний градаційний ряд носіїв якісної ознаки, у якому *солоденька* – вихідна форма вияву ознаки (*Чарочко сребренька, в тобі горілочка солоденька* [7, т. 3, с. 476]); *осолодувата* – нижчий ступінь вияву ознаки (*Ця горілка осолодувата* [7, т. 3, с. 70]); *медовая* – вищий ступінь вияву ознаки (*Браго ж моя, бражечко медовая, з ким я тебе пий буду, молодая* [7, т. 1, с. 91]); *смаковита* – найвищий ступінь вияву ознаки (*Горілка моя смаковита, хто ж тебе наливатиме?* [7, т. 3, с. 476]). Очевидний мовний дисонанс: *горілка, брага* (*горілка* – традиційний український міцний алкогольний напій, що є сумішшю винного спирту та води в певній пропорції [8, т. 2, с. 130]; *брага* – спиртний напій різної міцності [8, т. 1, с. 225]) зовсім не приємні на смак, навіть навпаки. Ідеться про почуттєву насолоду, що відображено мовними засобами: алкогольний напій персоніфіковано, до нього звертаються як до найкращого друга (*браго ж моя, бражечко медовая; горілка моя смаковита*). Сказане зумовлює семантичний зсув, проєктований у сферу ментальної характеристики, що продукує нові змістові конотації «який дає відчуття приємності, задоволення, радості». А оскільки народ не схвалює надмірного захоплення алкогольним напоєм, то правомірно говорити про зміщення оцінних акцентів атрибута *солодкий* у межах відповідних стереотипів із позитивного на негативний.

Абстрактну характеристику чуттєво-фізичної насолоди репрезентують псевдогустативні стереотипи *солодкі години*, де переплітаються кількісне та якісне значення, і *солодкі вуста*, проєктовані у сферу ментальної характеристики. Семантична й аксіологічна значимість ознаки «солодкий» у межах відповідних стереотипів увиразнюється формою найвищого ступеня якості атрибута (*солодісінькі години*), що формує значення «певний період часу, певна пора, певний момент, який можна назвати щасливим у житті» (*Які солодісінькі години переживаю я* [7, т. 4, с. 166]), та запитальною синтаксичною конструкцією, що продукує значеннєвий ряд «приємні для споглядання», «бажані», «відкриті для поцілунку» (*Став жовнір госпосю ревидувати: чом в тебе, госпосю, уста солодкі? Чом в тебе, госпосю, очка чорненькі?* [7, т. 4, с. 166]).

Серед смакових найменувань вирізняємо ад'єктив *кислий*, який функціонує в структурі етнокультурного стереотипу, заґрунтованого на прихованій густативній ознаці: *кисле в рот тисне* [7, т. 2, с. 240]. Спостережено, що основою оцінки відповідного культурного стереотипу виступає негативно маркована емоційна реакція на смакову якість (*кислий* – «який має своєрідний гострий смак, схожий на смак оцту, лимона тощо»)

[8, т. 4, с. 153], «несмачний»), проєктована в кількісно-ментальну сферу, що формує значення «який виражає незадоволення, пригніченість, нудьгу, сум». Акцентуємо увагу також на усталеному сполученні **закислити душу** – «з'їсти чого-небудь кислого натще перед випивкою» (*Треба хоч душу закислити* [7, т. 2, с. 48]). Об'єкт ознаки лексема *душа* продукує суміщення якісної й ментальної ознаки, що відцентровує семантичний зсув, продукуючи нові змістові конотації «підтримати», «не втрачати енергію», «не ставати бездіяльним».

Як настанови сьогодні звучать народні псевдосенсорні афоризми-застереження щодо поведінки в суспільстві: *Не будь солодкий, бо розлижуть, не будь гіркий, бо розплюють* [7, т. 4, с. 48]; *Не бачить гіркого, не бачить і солодкого* [7, т. 4, с. 166]; *Не будь ні гіркий, ні солодкий: будеш гіркий – проклянуть, а солодкий – проглотять* [7, т. 3, с. 461]; *Не тоді мені лижи губи, як солодкі, тоді мені*

лижи, як гіркі [7, т. 3, с. 461]; *Хто солодко живе, той гірко вмирає* [7, т. 2, с. 356].

Отже, матеріали «Словаря української мови» Б. Грінченка свідчать, що номінації лексико-семантичного поля «смак» об'єктивують густативну ознаку, сполучаючись із різними об'єктами референції, зокрема конкретними й абстрактними іменниками. У результаті різноманітних асоціацій сенсорне значення смакового атрибута апелює до різних сфер: ментальної, кількісної, просторової. Сказане продукує рух у межах перцептивної шкали, що зумовлює творення як власне перцептивних, так і неперцептивних етнокультурних стереотипів із виразною негативною й позитивною аксіологією.

Етнокультурні стереотипи сенсорного сприйняття з густативним компонентом потребують більш глибокого вивчення, що буде здійснено в подальшому.

Література

1. Гайдаєнко І. Назви на позначення смаку: етимологія, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / І. Гайдаєнко. – Запоріжжя, 2002. – 16 с.
2. Кондильяк Э. Сочинения : в 3 т. / Э. Кондильяк ; пер. с фр. В. Богуславского. – М. : Мысль, 1980–1983. – Т. 2. – 1982. – 541 с.
3. Костяев А. Вкусовые метафоры и образы в культуре / А. Костяев. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 160 с.
4. Кубрякова Е. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. Кубрякова. – М. : Языки русской культуры, 2004. – 555 с.
5. Курилович Е. О методах внутренней реконструкции / Е. Курилович // Новое в лингвистике. – Вып. IV. – М. : Наука, 1965. – С. 36–44.
6. Рузин И. Когнитивные стратегии именованія: модулы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79–100.
7. Словарь української мови : в 4 т. / упор. Б. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 1 : А – Ж. – 1996. – 496 с. ; Словарь української мови : в 4 т. / упор. Б. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 2 : З – Н. – 1996. – 588 с. ; Словарь української мови : в 4 т. / упор. Б. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 3 : О – П. – 1997. – 506 с. ; Словарь української мови : в 4 т. / упор. Б. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 4 : Р – Я. – 1997. – 616 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1 : А – В. – 1970. – 700 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2 : Г – Ж. – 1971. – 638 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 3 : З. – 1972. – 590 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4 : І – М. – 1973. – 720 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 5 : Н – О. – 1974. – 839 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 6 : П – Поїти. – 1975. – 830 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 7 : Поїхати – Приробляти. – 1976. – 723 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 8 : Природа – Р. – 1977. – 927 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9 : С. – 1978. – 680 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10 : Т – Ф. – 1979. – 736 с. ; Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 11 : Х – Ї. – 1980. – 700 с.